

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АГРОСФЕРІ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Висвітлено проблеми природоохоронної діяльності та сутність еколого-економічного управління сільськогосподарськими підприємствами. Розглянуто вплив економічного, екологічного й соціального чинників на інноваційний розвиток суб'єктів господарювання. Запропоновано модель еколого-економічного управління інноваційною діяльністю. Обґрунтовано класифікацію типів екологічних стратегій управління інноваційною діяльністю.

Проблемам функціонування підприємств у ринковому середовищі присвячена значна кількість наукових праць. Проте прийняття управлінських рішень щодо забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання з урахуванням еколого-економічних вимог суспільства і потреб споживачів на галузевому ринку потребує додаткового вивчення. Вагомості набуває й моделювання процесу управлінської діяльності. Зазначені проблеми зумовили необхідність проведення і фінансування підприємствами країн Західної Європи досліджень з удосконалення екологічного менеджменту.

В розвинених країнах світу екологічний менеджмент розглядається як добровільна, ініціативна і результативна частина загальної системи управління підприємством, орієнтована на реалізацію екологічних цілей і проектів, розроблених на основі врахування принципів економічної ефективності й екологічної безпеки. Екологічний менеджмент стає не лише вимогою часу, але й чинником забезпечення економічної ефективності від здійснення екологічної діяльності, дотримання державних екологічних норм. Імітація і фальсифікація результатів цієї діяльності практично неможлива. Держава створює такі умови для суб'єктів господарювання, не виконання яких для підприємств стає не вигідним.

Метою статті є висвітлення змісту еколого-економічного управління та розроблення моделі еколого-економічного управління

На жаль, в нашій країні під природоохоронною діяльністю підприємці частіше розуміють заходи, які мають бути проведені для дотримання державних вимог щодо природоохоронних нормативів і зниження штрафних санкцій [1]. Але це лише часткове розв'язання екологічних проблем. Екологічний менеджмент являє собою підсистему загальної сис-

теми управління підприємством на рівні з підсистемами управління персоналом, виробничим і фінансовим менеджментом, що також мають базуватися на принципах раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища й екологічної безпеки.

Водночас екологічний менеджмент охоплює рівень підприємства і є засобом розв'язання екологічних проблем шляхом виконання екологічних норм суб'єктами господарювання. Він не враховує загальну екологічну політику держави як підсистему еколого-економічного управління,

В широкому сенсі еколого-економічне управління можна визначати як тип управління, принципово орієнтований на формування і розвиток екологічного виробництва й екологічної культури, а також сфери життєдіяльності людини. Цей вид управління слід розглядати як комплексне й розраховане на перспективу входження екологічної проблеми в господарську політику [2].

Перехід до еколого-економічного управління з урахуванням впливу зовнішнього середовища, в т. ч. державного регулювання інноваційного розвитку, повинен здійснюватися при постійній взаємодії всіх суб'єктів господарювання і поєднувати в собі цілі загальної екологічної стратегії й методи управління, які найбільшою мірою відповідають еколого-економічному розвитку суспільства. При цьому еколого-економічне управління передбачає взаємозв'язок між усіма суб'єктами природокористування, які впливають на навколишнє природне середовище, та контролюючими органами. Стає очевидним, що це поняття значно ширше, ніж екологічний менеджмент, сфера діяльності якого обмежується рівнем підприємства. Воно охоплює макро-, мезо і мікрорівень екологічно доцільного природокористування. Представлена на рисунку 1 модель еколого-економічного управління інноваційною діяльністю висвітлює напрями і способи взаємодії суб'єктів еколого-економічного управління, взаємозв'язки між ними, методами управління і станом навколишнього природного середовища (НПС).

Центральне місце в моделі займають суб'єкти господарської діяльності, оскільки вони здійснюють

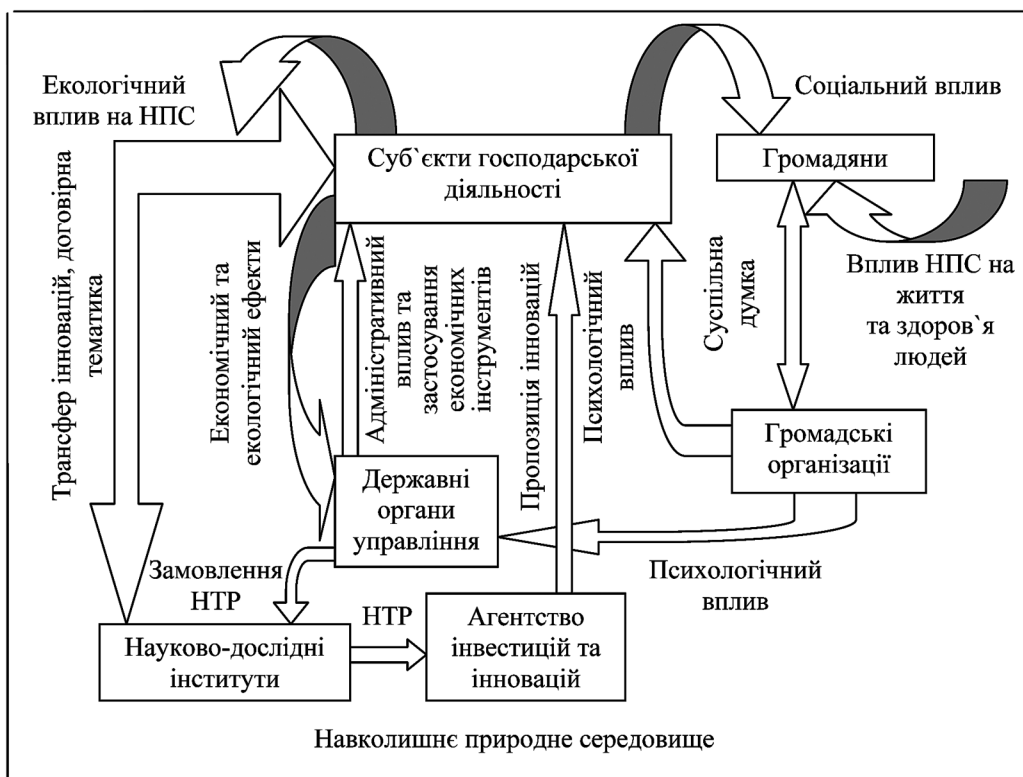

Рис. 1. Модель еколого-економічного управління інноваційною діяльністю

безпосередній екологічний вплив на навколишнє природне середовище, соціальний і економічний вплив на галузь і державу (у вигляді зростання ВВП, податків, зборів). На державні органи управління покладається регулювання процесу взаємодії суб'єктів господарювання, стану НПС і громадян, визначення пріоритетності балансу для суспільства (рис. 2).

Надання переваги екологічним цілям є ознакою свідомого обмеження економічних інтересів включно з доходністю та конкурентністю. Сутність еколого-економічного управління полягає у пом'якшенні протиріч між економікою та екологією, поєднанні природоохоронних заходів зі змінами структурних і якісних характеристик виробленої продукції, процесів виробництва й управління. Державні органи управління на основі даних, представлених суб'єктами господарської діяльності, здійснюють замовлення інновацій науково-дослідним установам. В залежності від розвитку суспільства на цей процес відчутно впливають громадські організації. Висловлюючи суспільну думку, вони повідомляють державні органи влади і підприємців про недоліки роботи в економічній, екологічній та соціальних сферах. Ця модель (див. рис. 1) наочно демонструє взаємозв'язок між усіма суб'єктами еколого-економічного управління, вплив економічного, екологічного й соціального чинників на інноваційний розвиток.

Так, М. Портер в дослідженнях про взаємозв'язок впливу підприємства на зовнішнє середовище і кон-

жавні органи управління на основі даних, представлених суб'єктами господарської діяльності, здійснюють замовлення інновацій науково-дослідним установам. В залежності від розвитку суспільства на цей процес відчутно впливають громадські організації. Висловлюючи суспільну думку, вони повідомляють державні органи влади і підприємців про недоліки роботи в економічній, екологічній та соціальних сферах. Ця модель (див. рис. 1) наочно демонструє взаємозв'язок між усіма суб'єктами еколого-економічного управління, вплив економічного, екологічного й соціального чинників на інноваційний розвиток.

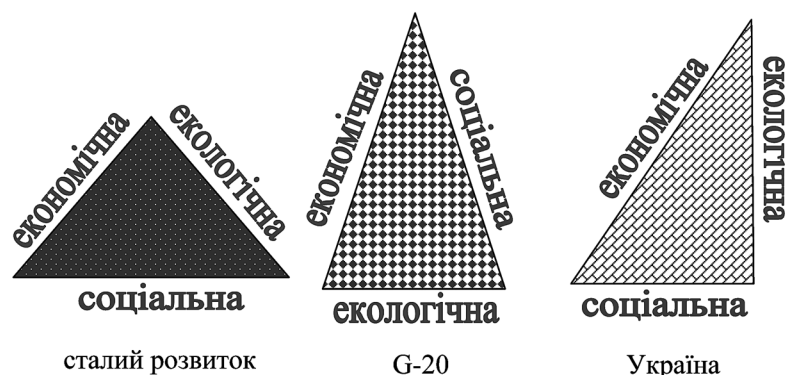

Рис. 2. Баланс цілей суспільства за типами співвідношення аграрних економік відносно функцій сільського господарства, RIO+20

Типи еколого-економічної стратегії управління інноваційною діяльністю

Тип еколого-економічної стратегії	Ціль підприємства	Ефективність інновацій			Інститути навколишнього середовища, що забезпечують формування стратегії інноваційного розвитку			Рівень економічного розвитку	Особливості еколого-економічного управління інноваційною діяльністю
		Економічна	Екологічна	Соціальна	Державні	Контрагентів	Громадсько-суспільні		
Ігнорування екологічних компонентів	Вживання за будь-яку ціну, не враховуючи екологічних обмежень	В пріоритеті, основний критерій доцільності	Не розглядається, шкода для довкілля допускається	Не розглядається при плануванні інновацій	Невідповідність державних санкцій реальній екологічній шкоді	Враховуються лише економічні фактори	Пасивність, зумовлена низькою екологічною культурою	Дуже низький	Екологічне й інноваційне регулювання відокремлені. Інноваційна діяльність спрямована на економічну ефективність. Екологічна доцільність не обов'язкова
Вимушена стратегія відповідності	Виконання тимчасово погоджених державних вимог	Те ж саме	Розглядається лише відповідність державним вимогам	Можлива, але не стає пріоритетною	Високі штрафні санкції, що змушують дотримуватися державних вимог	Враховуються лише економічні фактори	Теж саме	Низький	Екологічні обмеження інновацій регулюються адміністративними і економічними методами
Пасивна стратегія відповідності	Збереження існуючого положення у довгостроковій перспективі	Критерієм доцільності є наявність екологічної й соціальної ефективності	Враховується за відсутності стимулів для вищого від передбаченого державою рівня	Планується, проте не ставиться в пріоритет, тому менш важливий критерій	Недостатня ефективність держування, відсутність мотивації для подальшого покращення	Те ж саме	Те ж саме	Середній	З'являються екологічно спрямовані інновації, проте відсутні ефективні методи їх стимулювання, екологічне і інноваційне управління потребує гармонізації й поєднання екологічних і економічних цілей
Стратегія конкурентних переваг	Досягнення конкурентних переваг за рахунок екологічно чистої продукції	Необхідний критерій доцільності, проте не настільки важливий	При плануванні інновацій враховується як перевага	Враховується при плануванні інновацій	Ефективне регулювання і координація	Враховання екологічних факторів при економічній взаємодії	Активна позиція при високому рівні екологічної культури	Високий	Пріоритетності набуває економічне регулювання й стимулювання екологічно спрямованих інновацій. По-сильоється вплив громадськості
Стратегія стійкого розвитку	Задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для майбутнього	Важливість всіх видів ефективності, врахування всіх факторів розвитку, забезпечення гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних цілей		Координація на рівні вибору стратегії	Оцінка репутації, екологічних характеристик, якості кінцевої і продукції та послуг	Активна позиція, що чинить опір	Активна позиція, що чинить опір	Дуже високий	Екологічне й інноваційне управління гармонізовані, методи адміністративного управління та економічного примусу поступаються громадській думці має вирішальне значення

курентноздатність підкреслює, що забруднення навколишнього середовища є формою економічного марнотратства, тому що відходи виробництва, шкідливі речовини й різні форми енергії потрапляють в це середовище як забруднювачі його через нераціональне використання ресурсів [3]. Внаслідок таких викидів підприємства несуть додаткові витрати на усунення негативних явищ. Водночас ці витрати впливають на ціну продукції, але нічого не додають до її споживчої вартості. Тому компанії і спеціалісти із захисту навколишнього природного середовища висунули концепцію попередження забруднення через заміну сировинних матеріалів і запровадження процесів із замкненим циклом. В аспекті виробничої корисності використання ресурсів, за М. Портером, захист навколишнього середовища і конкурентоспроможність — нероздільні. Стає очевидним, що дотримання принципів раціонального природокористування на рівні підприємства вимагає від керівників розроблення стратегії еколого-економічного управління інноваційною діяльністю.

Аналіз стану зовнішнього середовища й цілей українських підприємств, а також наукових здобутків попередників дав змогу А.А. Садекову розширити існуючу класифікацію типів екологічних стратегій. Водночас зі стратегіями конкурентних переваг, досягнення яких має здійснюватися в екологічній площині та шляхом стійкого розвитку в межах стратегії їх відповідності державним вимогам, вченим було виділено вимушену і пасивну стратегії відповідностей, доповнено її ще одним типом екологічної стратегії — ігнорування екологічних аспектів [4]. З раціональними доповненнями ця класифікація може бути використана для еколого-економічного управління інноваційною діяльністю підприємств (таб.).

Обраний тип еколого-економічної стратегії управління інноваційною діяльністю підприємства головним чином залежить від рівня економічного розвитку держави, впливу на нього інститутів навколишнього середовища та особливостей застосування еколого-економічного управління інноваційною діяльністю. Вони визначають цілі підприємства на ринку та спрямовують його інноваційну діяльність з урахуванням економічних, екологічних і соціальних цілей суспільства.

Згідно А. Парето, стратегія ігнорування екологічною компонентою забезпечує найменшу конкурентоспроможність підприємству, яке її застосовує, а стратегія стійкого розвитку — найвищу. Однак підприємства аграрної сфери вимушені обирати тип еколого-економічної стратегії, орієнтуючись на тип аграрної економіки своєї країни. Стратегія стійкого розвитку (див. рис. 2) базується на збалансованості економічного, екологічного і соціального складників галузі. Пасивна стратегія

відповідності та стратегія конкурентних переваг актуальні для країн великої двадцятки, де перевага надається економічній і соціальній компонентам, а екологічна — стиснена. Стратегії ігнорування екологічних складових і вимушена стратегія відповідності застосовуються аграрними підприємствами в країнах, де основною метою інноваційної діяльності підприємств є отримання економічного ефекту (прибутку). До них відноситься й Україна.

Висновок. Сільськогосподарські підприємства, які хочуть вийти зі своєю продукцією на аграрні ринки розвинених держав, повинні переглянути тип своєї еколого-економічної стратегії управління інноваційною діяльністю. Це допоможе суб'єктам господарської діяльності підвищити якість сільськогосподарської продукції відповідно до стандартів країн G20, підвищити її конкурентоспроможність на національному ринку і споживчий попит. Цьому сприяє інтенсивний розвиток ринку органічної продукції, удосконалення ресурсозберігаючих екологічно доцільних технологій (*mini-till, no-till, strip-till*) вирощування сільськогосподарських культур, жорсткіші вимоги до якості продукції.

При забезпеченні процесу інноваційної діяльності сільськогосподарські підприємства України більшою мірою дотримуються пасивної стратегії відповідності, оскільки державне регулювання не націлює їх своїми стимулюючими заходами на екологічну і соціальну ефективність інновацій. Екологічна складова враховується в основному підприємствами, орієнтованими на експорт продукції в Європу, які спрямовують свої зусилля на задоволення потреб споживачів в органічній продукції або вимушені дотримуватися жорстких світових стандартів.

Позитивні екологічні ефекти інновацій не сприяють, на жаль, більшості сільськогосподарських виробників як конкурентна перевага. Лише деякі сучасні господарства використовують екологічну складову своєї діяльності з користю.

Використані джерела

1. *Деркачева В.В.* Сучасний стан екологічного менеджменту на виробничих підприємствах України / В. В. Деркачева, С. Л. Катеринець // Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища: зб. наук. праць Донецького держ. ун-ту управління, т. X, вип. 120. — Донецьк, 2009. — С. 61—67 (Серія «Державне управління»).
2. *Садеков А.А.* Механізм еколого-економічного управління підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А. А. Садеков. — Донецьк, 2002. — 28 с.
3. *Портер М.* Конкуренция: учеб. пос. / Портер М. — М.: Вильямс, 1996. — 105 с.
4. *Садеков А.А.* Конкурентные стратегии на основе экологического качества / А. А. Садеков // Вісник ДІТБ. Серія: Підприємництво, менеджмент і маркетинг. — 2000. — № 5. — С. 203—208.